

Богдан ЛАЗОРАК
(Дрогобич)

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА! АБО ЯК ІВАН ФРАНКО 140 РОКІВ ТОМУ ПЕРЕТВОРИВ ТЕКСТ ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО НА НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІМН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ!

УДК 821.161.2'05-141.09(092):821.161.2.09(092)

В статті здійснено короткий історіографічний огляд попередніх досліджень, присвячених темі подорожей Івана Франка, зокрема до наскельної фортеці Тустань у селі Урич. Також автор актуалізував значення його найвідомішої мандрівки галицької української молоді 1884 р., під час якої Іван Франко ініціював виконання тексту пісні Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна» майже у кожній стації подорожніх зупинок. На думку автора статті, саме такі топоси, як Дрогобич, Борислав, Східниця, Урич і Підгородці, мають бути ознакованими на державному рівні як місця, де Іван Франко з побратимами співали цю пісню, перетворюючи її на національний гімн. Автор доходить висновку, що саме Іван Франко та Леся Українка вперше визначили «Ще не вмерла Україна» як національний гімн українського народу.

Ключові слова: Іван Франко, мандрівка, національний гімн, Павло Чубинський.

Сьогодні мало хто знає, що під час своєї найвідомішої мандрівки галицької української молоді Дрогобиччиною Іван Франко ініціював виконання тексту пісні Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна» майже на кожній стації подорожніх зупинок. Врешті саме такі місця як Дрогобич, Борислав, Східниця, Урич і Підгородці мають бути ознакованими на державному рівні, як місця де Іван Франко з побратимами співали цю пісню, перетворюючи її на національний гімн. Мало хто сьогодні говорить про те, що саме Іван Франко та Леся Українка вперше визначили «Ще не вмерла Україна» як національний гімн.

Отже, помандруємо у наше патріотичне минуле подорожей «Франковою Каліфорнією», а саме 140 років тому.

Від початку навчання в Дрогобицькій державній гімназії імені Франца Йосифа у 1865 р. Іван Франко до урицьких скель подорожував принаймні тричі, а саме: в часі навчання в Дрогобицькій гімназії під керівництвом професора І. Верхратського, цілком можливо, що 1869 р., а також під час приватних мандрівок упродовж 1872 – 1874 рр. та в 1884 р., коли поет особисто організував подорож студентської молоді з Галичини

під патронатом української інтелігенції Львова, Дрогобича та Борислава. Ці враження від мандрівних екскурсій до Урича та Нагуєвич І. Франко навіть переказував у своєму листі до М. Драгоманова 26 квітня 1890 р.¹

В одному зі своїх живих спогадів від 7 грудня 1912 р. І. Франко писав і про те, як він сам увперше піднімався на скелі в Уричі. Літня подорож відбувалася під керівництвом І. Верхратського і складалася здебільшого з числа українських учнів, які допомагали йому збирати комах для подальшого дослідження. У цей час його колекція поповнилася великою кількістю «урицьких екземплярів», які склали окрему колекцію хрущів. Учні разом з учителем вишукували їх усюди, де тільки можна було: у лісі, біля потоків, у витоках джерел, під каменями тощо. Про свою гімназійну мандрівку до Урича І. Франко занотував дуже теплі спогади: «У самім Уричі члени екскурсії оглядали оба величезні камені, що мають на собі сліди людської праці: до одного з них, що лежить оддалік у лісі і до якого дуже рідко доходять звичайні гості, що відвідують Урич, показав нам стежку тодішній парох Урича о. [Юліан] Охримович², у якого ночувала часть учасників екскурсії і проф. Верхратський. У темнім льоху головного великого каменя проф. Верхратський зловив тоді малесенького лилика-підковця [кажана], найменший із відомих у нас родів лиликів, що, немов нічний мотиль, у рідкій пітьмі кам'яного льоху раз у раз літав попід стелею. Таких самих лиликів я бачив пізніше також у Бубнищі, як літали в сутінку між двома височеними кам'яними стінами»³. Мандрівки І. Франка до Урича у 1869, 1872 – 1874 та 1884 рр. сьогодні досить добре проаналізовані в історіографії в спеціальних статтях, щоправда лише в стосунку 1874 та 1884 рр. Так, на думку франкознавця Володимира Галика, Іван Франко, перебуваючи під час мандрівки в Уричі, активно спілкувався та налагоджував контакти з місцевими непересічними особистостями (священниками, місцевою інтелігенцією) і тим самим створював підґрунтя для подальших ширших історико-краєзнавчих та етнографічно-фольклорних досліджень краю. Результатом такої діяльності І. Франка стало створення низки науково-публіцистичних та етнографічно-фольклорних праць описового характеру, у яких простежуються окремі

¹ Франко І. Лист до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 49. – К., 1986. – С. 243.

² Юліан Охримович о., адміністратор (1868 – †1872 рр.) // Блажейовський Д. Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832 – 1944 рр.). – Т. 1. – К., 2004. – С. 793.

³ Франко І. Рутенці. Типи галицьких русинів. Із 60-тих та 70-тих рр. мин[улого] в[іку] // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 15. – К., 1979. – С. 9.

аспекти минулого Урича та руїн фортеці Тустань⁴. Зрештою праці Івана Франка, присвячені власним учнівським мандрівкам, сьогодні набули енциклопедичного статусу⁵.

Другу мандрівку до Урича І. Франко здійснив самостійно під час гімназійних канікул 1874 р., коли йому виповнювалося повноліття і яке він вирішив відзначити по-особливому, а відтак на запрошення свого приятеля вирушив пішки до Лолина. В одному з листів до М. Драгоманова І. Франко описує, як після закінчення 7-го класу Дрогобицької державної гімназії, у період канікул, не поїхав додому, а залізничним транспортом відправився до Стрия. Зі Стрия мандрівник вирушив до Синевидного, а звідти пішки вирушив до Побука, Бубнища, Тисова, Церковної, Мізуня, Велдіжа і дійшов аж до Лолина. У цій мандрівці молодий подорожувальник дійшов аж до Труханова, проте ця «маленька мандрівка», як писав І. Франко, дала йому змогу докладніше «пізнати трохи більше світу і людей», аніж він знав до того⁶. Шлях Івана Франка з Лолина назад пролягав через Урич до Дрогобича, звідки мандрівник вирушив через Опаку, Смільну та Тур'є до села Волосянка, де парохом був вуйко покійної його матері Марії Кульчицької⁷.

Доволі-таки впевненою і як ніколи патріотично свідомою виявилася авторська мандрівка Івана Франка, яка розпочалася 27 липня 1884 р. з Дрогобича і яку він особисто взявся організовувати як польовий опікун і куратор⁸. Цілком слушно М. Вальо назвала Івана Франка «унікальним мандрівником і неперевершеним організатором науково-

⁴ Галик В. Село Урич у громадській та науковій діяльності Івана Франка // Фортеця. – Кн. 1. – Львів, 2009. – С. 647-648, 650.

⁵ Франко І. Лист до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. ... – С. 236-252; Його ж. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 3. – К., 1976. – С. 250-262; Його ж. Вандрівка Русина з Бідою // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 1. – К., 1979. – С. 126-141; Його ж. В справі збирання етнографічних матеріалів // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 33. – К., 1981. – С. 450-451; Його ж. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 36. – К., 1982. – С. 68-99; Його ж. Вандрівка рускої молодіжи. (І-ша кореспонденція «Дѣла») // Дѣло. – Ч. 85. – 24 липня (5 серпня). – Львів, 1884. – С. 1-2; Його ж: Вандрівка рускої молодіжи. (ІІ-га кореспонденція «Дѣла») // Дѣло. – Ч. 86. – 26 липня (7 серпня). – Львів, 1884. – С. 1-2; Його ж: Вандрівка рускої молодіжи. (ІІІ-тя кореспонденція «Дѣла») // Дѣло. – Ч. 87. – 28 липня (9 серпня). – Львів, 1884. – С. 2; Сіменович В. Вандрівка рускої молодіжи. (ІІІ-тя кореспонденція «Дѣла») // Дѣло. – Ч. 88. – 31 липня (12 серпня). – Львів, 1884. – С. 2.

⁶ Франко І. Лист до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. ... – С. 244.

⁷ Там само.

⁸ Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. ... – С. 250-262.

пізнавальних подорожей та експедицій»⁹. Ця подорож, яку І. Франко пестливо називав «вандрівкою», започаткувала новий період в історії мандрів української молоді Дрогобиччиною, адже їй передувала серйозна підготовка й організація, а також створення Іваном Франком першого віршованого польового путівника для студентської молоді за досить складним на той час маршрутом у понад 300 кілометрів, а саме: Дрогобич – Борислав – Східниця – Урич – Підгородці – Корчин – Верхнє-Синьовидне – Тишівницю – Труханів – Бубнище – Болахів – Калущ – Станіславів – Делятин – Дора – Микуличин – Майдан – Чорногора-Жаб'є – Устрики – Сокільська Скала – Вижниця. В умовах соціального і національного безправ'я, у важкий, позначений стихійними лихами (пожежі, повені) рік, зважитися на таку акцію міг лише Іван Франко, адже її успішному проведенню сприяла ґрунтовна підготовка¹⁰.

З цього приводу власну позицію про важливість і завдання цієї подорожі І. Франко писав: «Виходячи з того погляду, що життя народне, так як і життя кожного вищого організму, піддержується і змагається обігом крові, обміном живих вражень і живих ідей, молодіж наша підняла думку устроювати вандрівки по краю, щоб, з одного боку, самій доочно ознайомитися з життям і економічним побутом рідного народу, з красою і природними скарбами та історичними пам'ятниками свого краю, а, з другого боку, освіжувати і ширити почуття народне і рух умисловий між народом і інтелігенцією по всіх усядах нашої країни, нав'язувати особисті і писемні зносини з визначнішими людьми по різних сторонах і, таким способом, насновувати ту живу основу, на котрій з часом могли б виткатись прекрасні узори поступу і розвитку народного»¹¹.

Згідно з описами самого І. Франка, він особисто приступив до розроблення докладного плану подорожі української студентської молоді безпосередньо у Львові, проводячи разом із обраним комітетом перемовини з високопоставленими представниками влади й інтелігенції Львова та Дрогобича, щоб заручитися фінансовою та організаційною підтримкою для цієї просвітницької справи. Головою комітету було обрано І. Грабовича¹², який разом з І. Франком пильно займався укладенням плану мандрівки. Урешті І. Франка було обрано як провідника, хроніста, а також керівника просвітницьких вечорів та відчитів¹³. Було визначено

⁹ Подорожі в Українські Карпати. Збірник... – С. 16.

¹⁰ Там само.

¹¹ Франко І. Вандрівка рускої молодіжи. (І-ша кореспонденція «Дѣла»)... – С. 1-2.

¹² Там само.

¹³ Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. ... – С. 253.

напрям і мету подорожі, про що проінформовано не лише учасників, але й населення тих міст і сіл, які передбачалося відвідати. У ті часи потрібно було мати із собою усі необхідні документи та паспортні дані, позаяк можна було втрапити в халепу з австрійською поліцією, яка на дорогах перевіряла документи в подорожніх. Комітет студентів-мандрівників убачав у своїй мандрівці не так прогулянку-відпочинок, як серйозну насичену громадську та просвітницьку працю, яка мала на меті пробудження національної свідомості серед українських мешканців Бойківщини та Гуцульщини. Ба більше, комітет склав культурну програму заходів у великих містечках та знаних селищах, яка передбачала організацію музично-декламаційних вечорів з танцями та науково-популярними відчитами, зокрема із практики Івана Франка. При цьому організація вечірніх забав мала не тільки познайомити студентську молодь з місцевою інтелігенцією та молоддю, але й зібрати унікальний пісенний етнографічний матеріал¹⁴. Ураховуючи, що Іван Франко добре знав цей маршрут з попередніх мандрівок з І. Верхратським, він і був обраний провідником цієї подорожі. Передмову й віршований путівник Іван Франко спеціально надрукував окремою брошурою у 1884 р. накладом студентського комітету як своєрідну «програму дій». Дещо пізніше І. Франко написав заклик «В дорогу!», опублікований у журналі «Нове зеркало». Цей мандрівний путівник мав чіткі й зрозумілі назви віршованих розділів, які заохочували до мандрівки майбутні покоління студентської молоді серед українців й одночасно пояснювали, що саме їм потрібно робити і яким повинен бути маршрут. Відтак два розділи віршованого путівника мали назву «В дорогу», в якому автор подавав чіткі підготовчі рекомендації для подорожі, і властиво розділ «Мандрівнича хронічка», який фактично по окремих мандрівних стаціях описував найбільш прості чи важкі шляхи, а також цікавинки, які можна зустріти у селах і містах. Цей віршований опис мандрівки Івана Франка порівняно з віршованими описами графа Владислава Тарновського у поемі «Урицький пустельник. Поема з XI століття» 1856 р. на той час був чимось новим для подорожніх описів і вирізнявся своєю лаконічністю та простотою донесення інформації, без насичення зайвими літературними зворотами. Хоча порівнювати віршовані описи мандрівок на літературознавчому рівні з огляду на їх різножанровість, мабуть, не варто. З іншого боку, віршований опис мандрівки 1884 р. авторства І. Франка вказує на його рідкісну обізнаність з історією та культурою рідного краю, адже фактично для кожного населеного пункту письменник-

¹⁴ Галик В. Село Урич у громадській та науковій діяльності Івана Франка... – С. 650.

мандрівник обрав власну історичну фабулу з минулого або ж із яскравої риси культурної спадщини тої доби, про яку мало хто з учасників знав¹⁵. Навіть більше, це була перша свідомо спроба студентів організувати щось своє і нове, яке б пригодилося нащадкам у майбутньому. Так і сталося, адже зацікавлення цією мандрівкою не мало меж, а тому було сформовано розлогий комітет, а гасло-заклик до мандрів Івана Франка стало гаслом для багатьох поколінь українців ХХ і ХХІ ст. І. Франко спеціально придумав українське гасло – «Гей же в дорогу, В ясну ю путь, Скинути серця тривогу, Вольним Повітрям дихнуть!» – з метою заохотити інші студентські товариства до власних мандрівок¹⁶. Гадаємо, що це гасло скоріш за все було адаптоване до українських мандрівників із більш ранньої традиції, яку І. Франко вивчав у мандрівній літературі, навчаючись у Дрогобичі та Львові. Знаменним є той факт, що І. Франко впродовж усього свого життя цікавився іншомовною мандрівною літературою, при цьому в часі створення власного мандрівного гімну та гасла 1884 р. він уже добре володів інформацією про мандрівну літературу та традиції мандрівок у світі, адже впродовж другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. постійно накопичував найрізноманітніші іншомовні поезії, присвячені мандрівкам та мандрівникам, які поступово готував для перекладу. Не випадково у 1912 р. підсумком його тривалої праці став переклад староарабської поезії¹⁷, зокрема маловідомого вірша безіменного автора під однойменною назвою «Мандрівник (“Гей же в дорогу!”)».

Гей же в дорогу! За своїх друзів
Знайдеш ти інших в заміну.
Сильно втомляйся, щоб спочивати,
Се бо життя осолода.

Тихо сидіти мудрим і вченим
Слави не чинить ніколи,
Тож вирушай ти з рідного краю
І помандруй по чужині!

¹⁵ Галик В. Село Урич у громадській та науковій діяльності Івана Франка... – С. 650.

¹⁶ Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. ... – С. 251-252.

¹⁷ Із цього циклу І. Франко вперше опублікував кілька варіантів перекладів, а саме: Тисяча й одна ніч. Арабські казки. – Вип. 1; Ніч 1 – 24. – Вид. 2-е. – Львів, 1912; Вип. 2. – Ніч 25 – 44. – Вид. 2-е. – Львів, 1913; Вип. 4. – Ніч 101 – 137. – Львів, 1913. Частину своїх перекладів з арабської поезії І. Франко опублікував двома добірками у журналі «Неділя», зокрема за 14 квітня 1912 р.

Сам же ти бачиш: стоячі води
Швидко гниють і псуються.
Але пливучі завсігди свіжі,
Швидко біжать і сміються!

І якби місяць не ріс і не меншав,
Не був би знаком він на небі,
І астрономам ані віщунам він
Не був би ні в якій потреби»¹⁸.

Цей вірш, як і вся збірка «Тисяча і одна ніч», були дуже популярними в ХІХ ст., їх І. Франко часто називав «віршованими правилами життєвої мудрості», а тому мав намір повністю її перекласти українською мовою. З приводу популярності іншомовних варіантів цієї збірки у ХVІІІ – ХІХ ст. та шлях до її перекладу на українську мову І. Франко писав: «В р(оці) 1905 почала виходити у Львові накладом Українсько-руської видавничої спілки славна збірка арабських казок «Тисяча й одна ніч» (...). Ся збірка появилася в Західній Європі ще в другій половині ХVІІІ в. насамперед у свобідній і значно скороченій переробці на французьку мову Галланда, з якої переклади та ще коротші переробки швидко потім пороблено майже у всіх європейських краях; у числі переробок була також одна на польську мову. Від того часу збірка «Тисяча й одна ніч» сталася улюбленою книгою всеї освіченої людськості, але тільки при кінці ХІХ в. французький учений Мардрю (Mardrus) доконав перекладу одної з найповніших редакцій арабського тексту сеї збірки, що обняв 10 спорих томів друку. Трохи пізніше видано ще повнішу редакцію, в перекладі на німецьку мову, і сей останній переклад послужив основою перекладу на українську мову. Досі вийшли три часті сього перекладу, а власне ч. І в р. 1905, що обіймає Ночі 1 – 24, ч. ІІ 1906 р. (Ночі 25 – 44), а ч. ІІІ – 1907 р. (Ночі 45 – 100). Тепер приготується до друку ІV часть. Що думка видавання цієї величезної й одинокої в своїм роді збірки казок у перекладі на нашу мову не була нещасливою, доказує те, що вже в початку минулого року наклад першої часті був вичерпаний і запотребилосся друге видання, яке й вийшло сими днями. До властивостей просторої редакції «Тисячі й одної ночі» належить те, що в ній прозове оповідання густо пересипане віршами, переважно безіменних авторів, ліричного або моралізаційного змісту. Перекладання

¹⁸ Франко І. Мандрівник («Гей же в дорогу! За своїх другів...») // Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 8. – К., 1977. – С. 136.

тих віршів насуває далеко більші труднощі, як перекладання прозових оповідань, і тому не диво, що в німецькій, а тим більше в дослівній, декуди аж надто дослівній перекладі вони не роблять такого враження, яке повинні робити ті справжні перли староарабської поезії, якими редактори арабської збірки, а може, й самі автори оповідань, пересипали їх, певно, для окраси оповідань, а не для відстрашення читачів. Тому-то, коли запотребилося друге видання першої часті «Тисячі й одної ночі» в перекладі на нашу мову, я, за порозумінням з дирекцією видавничої спілки, взяв на себе труд перекласти поміщені в ній поезії на нашу мову відповідно до вимог поетичної техніки. Всіх поезій у першій часті вийшло 70. Тепер перед відданням до друку четвертої часті я dokonав перекладу тих поезій, що містяться в ній, і вважаю незайвим подати се за посередництвом «Неділі» до відома ширшої публіки, а також подати тут невеличкий вибір тих поезій у моїм перекладі, аби показати публіці, як виглядала староарабська поезія і чого може надіятися від читання самої збірки». До публікації 10 листопада 1912 р. перекладач додав примітку: «Приготовляючи до друку другим виданням другий том українського перекладу арабської збірки казок «Тисяча й одна ніч», я злагодив... переклад віршів, поміщених у тексті казок. Цих віршів, коротших і довших, у другім томі збірки є 50. Майже всі вони визначаються поетичною красою в орієнтальнім стилі, а деякі також можна вважати віршованими правилами життєвої мудрості...»¹⁹. Припускаємо, що станом на 1884 р. І. Франко вже володів ранішими, французьким та польським, перекладами староарабського вірша «Мандрівник «Гей же в дорогу!»», який вплинув на написання власної версії мандрівного гімну, який за своїм характером заклику був дуже подібним, тим самим наблизивши українську мандрівну літературу та культуру до світової. І. Франко планував видати ці переклади окремою книжкою після 1912 р.

Комітет мандрівки 1884 р. включав також і київську молодь, яку представляв Федір Миколайчик, який щойно закінчив Київський університет і був уже відомий своїм дослідженням про Сіверську Русь (Чернігівщину), яке згодом побачило світ у часописі «Зоря» у 1887 р.²⁰ Серед представників студентства до мандрівного комітету також

¹⁹ Першим, хто удоступнив в онлайн-просторі передмову І. Франка до цих перекладів з газети «Неділя» за 14 квітня 1912 р. є М. Жарких. Див. докладніше примітки у: Переклади. Староарабські поезії // Іван Франко. Енциклопедія життя і творчості. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.i-franko.name/uk/Transl/1912/OldArabicPoetry.html>

²⁰ Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 3. – К., 1976. – С. 251.

ввійшли Іван Франко, Микола Шухевич, Ярослав Кулачковський, Дем'ян К. Лопатинський, Антін Березинський, Северин Мацюрак, Олександр Бобикевич, Теодор Яців, Іван Гриневецький, Володимир Лев, Олександр-Богдан Кулачковський, Юліан Бачинський, Теофан Лукашевич, Омелян Константинович, Остап Качмарський, Вікентій Яворський, Ярослав Бурачинський, Теодор Бачинський, пан К. Г. Врецьона і два поляки – Олександр Гумницький та Станіслав Бондзинський²¹. Загалом Іван Франко зазначив, що в перший день 27 липня 1884 р. зі Львова до Дрогобича вирушило 18 студентів, проте поступово їхня кількість зростала в міру наближення подорожувальників до міст та сіл Дрогобиччини. Марія Вальо загалом нарахувала до 90 чоловік, які в різний час мандрівки долучалися до основної групи. Велика кількість учасників, піднесено-патріотичний настрій під час концертів-зустрічей з обов'язковим виконанням гімну «Ще не вмерла Україна» і задушевні бесіди з місцевим населенням та інтелігенцією – все це створювало атмосферу доброзичливості та національного піднесення. Однак за учасниками подорожі здійснювався посилений поліцейний нагляд протягом усього маршруту²².

29 вересня 1884 р. під проводом о. Чапельського маленькою гірською доріжкою, яка прямувала через ліс, мандрівники вирушили зі Східниці до Урича. Йдучи по дорозі поміж лісовими просіками, мандрівники часто спостерігали гору Коньову, яку обмивала річка Стрий, закручуючись гадюкою від села Рибника до Довгого. Цю долину І. Франко описав як найкращу і найближчу карпатську околицю, яка настільки зачаровує, що запам'ятовується кожному, хто на неї споглядав, на все життя. Натомість, діставшись Урича, І. Франко описав його, як «невеличке, вбоге гірське сільце Урич (або, як його зовуть самі селяни, Уріче), що належить до тих Богом і людьми забутих куточків світа, в котрих, здається, ніколи не було і не буде якого-небудь живішого життя, движения, руху»²³. Тут мандрівники зупинилися біля маленької церкви під липами, де побачили убогий дім священника, а неподалік дві корчми. Мандрівників здивувало, що тут не було ще школи і жодного громадського просвітницького середовища, а корчми процвітали²⁴. Далі студенти помандрували на схід від села, до урицьких скель, на

²¹ Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 3. – К., 1976. – С. 251-252.

²² Подорожі в Українські Карпати. Збірник... – С. 16.

²³ Франко І. Вандрівка рускої молодѣжи. (II-га кореспонденція «Дѣла»)... – С. 1-2.

²⁴ Там само.

яких зберігались руїни давньої фортеці Тустань. Іван Франко вдруге описав ці скелі так: «А преціж у лісистих проваллях на схід від того села у величезних камінних «бовдах» якісь давні віки, якась старинна дивна запропавша культура записала твердими і глибокими буквами свої сліди. З яких часів, з якої доби походять ті сліди, яку ціль мали ті люди, що їх з великим трудом у скалі вижолобили, – о тім наші історичні записи нічого не кажуть; більш або менш загальну відповідь могла б дати тільки археологія на підставі докладного розсліdження і порівняння всіх подібних набутків в Європі і в інших частях старого світу. Бовди урицькі досі були описувані, але жаль сказати, всі ті описи були звичайно дуже недокладні. Описували їх звичайно люди, котрі о походженню і призначенню їх виробили собі згори якусь теорію і відтак підносили і описували тільки те, що до тої теорії підходило, а не раз в угоду тій теорії і докомпоновували багато дечого такого, чого на самих бовдах зовсім не видно і нема»²⁵. Як бачимо, І. Франко у 1884 р. добре розумівся на історіографії та попередніх описах мандрівок до урицьких скель, а тому критикував твердження про їхнє походження. На його думку, усі намагалися прив'язати власні пояснення до свого фаху й до тієї інформації, якою попередні мандрівники оперували. І. Франко чітко ствердив, що допоки тут не буде проведено повноцінних археологічних досліджень, датувати пам'ятку буде дуже проблематично. Усі учасники мандрівки піднялися на скелі й загалом пробули на руїнах фортеці близько 6-ти годин. За цей час студентам вдалося оглянути, занотувати чи зарисувати чимало писемних інскрипцій, старовинних печер, а також потрапити в найнебезпечніші частини найбільшого каменя. Альпіністські сходження на скелю навіть сам І. Франко назвав «очевидним небезпеченством життя»²⁶. Не вдаючись у своєму описі до історії самих руїн та минулого скель, письменник натомість пообіцяв читачам опублікувати за можливості спеціальну, докладну й об'єктивну розвідку для читачів газети «Діло», яка була б присвячена обом скельним комплексам в Уричі²⁷.

У своєму віршованому путівнику І. Франко застерігав мандрівників, що в горах Урича треба бути обережним, адже похід не такий уже й легкий, зокрема для тих, хто має вади з слабкістю ніг. Навіть рухаючись верхи на конях чи гужовим транспортом, гірське бездоріжжя

²⁵ Франко І. Вандрівка рускої молодѣжи. (II-га кореспонденція «Дѣла»)... – С. 1-2.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

дається взнаки, а тому можуть бути й непередбачувані трафунки з пошкодженнями чи травмами. Водночас І. Франко зацікавив читача старовинними урицькими скелями, у яких він описав «покої, брами і льохи», походження яких ніхто й досі не знає. Саме при урицьких скелях 29 липня 1884 р. мандрівники зупинилися на обід, який, хоч і був холодним, проте дозволив усім підкріпитися, аби мати змогу зійти на вершину скелі з руїнами давньої фортеці Тустань. Хоча не всім це було під силу, як виявилось з опису І. Франка²⁸.

З Урича мандрівники вирушили до села Підгородці, де їх привітно зустріли священник Данилович і його брат, який працював учителем. У своєму описі І. Франко називав їх «високоповажними мужами і патріотами», які прийняли всіх учасників походу, зустрічаючи мандрівників ще при вході до села. У селі й розпочалося патріотичне свято, оскільки в Уричі не було кому його організовувати. Під час привітання місцевий невеличкий дитячий хор заспівав мандрівникам патріотичну пісню «Мир вам, браття». Після цього о. Данилович виголосив вітальну богословську промову, а його донечка на знак шани вручила комітету подорожувальників прекрасний пахучий вінок. На промову о. Даниловича зі словом подяки виступив особисто член вандрівки І. Франко, який виразив побажання, «щоб як ті пишнобарвні квіти сього вінка, цвіла також і розвивалась краса рідної руської землі, змагалось її багатство і розгорався чимраз яркіше святий вогонь патріотизму в руських серцях»²⁹. На той час слово «руський» або «руська» означало «український» або «українська». Після привітання І. Франка від імені мандрівників виступив власний хор, який заспівав «Мир вам, браття» і «Ще не вмерла Україна», при відгомоні яких мандрівники ввійшли до села Підгородці³⁰. Це на сьогодні чи не перша письмова згадка про виконання Іваном Франком українського гімну «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, який він особисто співав під час патріотичної мандрівки 1884 р. Зауважимо, що у 1863 році у четвертому номері львівського літературно-політичного часопису «Мета» серед інших поезій Тараса Шевченка («Лічу в неволі», «Мені однаково», «Весело сонечко ховалось», «Заповіт») був уперше надрукований вірш «Ще не вмерла Україна», і саме тому в Галичині він певний час вважався твором Кобзаря. Насправді ж автором вірша був

²⁸ Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. ... – С. 255.

²⁹ Франко І. Вандрівка рускої молодѣжи. (III-тя кореспонденція «Дѣла») ... – С. 2.

³⁰ Там само.

український етнограф, громадський діяч, поет Павло Чубинський³¹, який написав його в Києві восени 1862 року. Цей вірш припав Вербицькому до вподоби і патріотичним змістом, і легкістю форми. Спершу композитор представив цю патріотичну пісню як солоспів і сам виконав її на сходах гімназійної «Громади» в Перемишлі. А щоб усі члени «Громади» могли співати разом, то зробив з неї хорову композицію. Уперше майбутній гімн публічно виконали 10 березня 1865 року в Перемишлі як заключний концертний номер перших у Галичині світських «вечерниць в пам'ять Тараса». Перший запис гімну «Ще не вмерла Україна» відбувся за участі видатного українського композитора Модеста Менцинського у 1910 р.³²

Задовго до початку мандрівки, 2 березня 1884 р., під час недільного засідання «Етнографічно-статистичного кружка», присвяченого пам'яті П. Чубинського, І. Франко виступив із докладним рефератом на тему його творчості³³. Так, у повідомленні газети «Діло» зазначалося про те, що «в довшій промові представив І. Франко жите покійного і характеристику часів та обставин, серед котрих він жив і працював. Особливо обширніше задержався над гаслами «Основи», розбудженні хлопоманії і недільних шкіл», над тим живим і цікавим движенєм української інтелігенції, в котрім так живий уділ брав Чубинський. Рівно ж розказав бесідник обширно про часи другого розбудження українофільства в Києві (1872 – 1876), часи «Київського Телеграфа», «Юго-Западного геогр. відділу» і археологічного з'їзду в Києві. У кінці подав також докладний огляд монументальної праці Чубинського «Збірник матеріалів до етнографії та статистики України»³⁴. Зрештою, саме Іван Франко та Леся Українка вперше визначили «Ще не вмерла Україна» як національний гімн³⁵. Більше того, саме І. Франко одним із перших включив твори П. Чубинського до антології передової

³¹ «Я сіяв те, що Бог послав...»: сторінки публіцистичної, наукової та літературної творчості Павла Чубинського / Авт.-упоряд.: Н. В. Зелінська, І. І. Капраль, О. І. Думанська, О. В. Палюх. – Львів, 2009. – 256 с.

³² Душенко О. «Об'єднує і надихає українців»: 30 років тому парламент затвердив «музичну редакцію» державного славню // Кременчуцький Телеграф. – 11.01.2022. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10101233-obyednuye-i-nadihaye-ukrajinciv-30-rokiv-tomu-parlament-zatverdiv-muzichnu-redakciju-derzhavnogo-slavnju.html>

³³ Мороз М. Літопис життя і творчості Іван Франка: у 3 т. / Авт. передм.: М. Жулинський, М. Шалата. – Т. 1: 1856 – 1886. – Львів, 2016. – С. 347.

³⁴ Засідання «Етнографічно-Статистичного Кружка» // Діло. – № 21. – Львів, 1884. – С. 4.

³⁵ Полторацький А. «Творець українського гімну» // Лозівська міська рада. Офіційний портал. – 03.04.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lozovarada.gov.ua/novini/tvorets-ukrajinskogo-gimnu.html>

української поезії для широкого загалу читачів у 1903 р.³⁶ На нашу думку, виконання гімну П. Чубинського «Ще не вмерла Україна» під час мандрівки 1884 р. було заздалегідь задуманим кроком хористів та Івана Франка безпосередньо. Цілком можна вважати, що це була перша мандрівна традиція популяризації гімну серед українців Дрогобиччини та Сколівщини. Також І. Франко одним із перших назвав творчу спадщину П. Чубинського «живою картиною життя і побуту українського люду з його звичаями, характером, світоглядом, з його радістю і безмірною тугою»³⁷, а у його зібраних матеріалах передана «жива мова, котрою народ найбільше сам за себе говорить»³⁸. Водночас Південно-західний відділ російського географічного товариства, секретарем якого був П. Чубинський, І. Франко назвав «центром кружка визначних українофілів, що на його засіданнях обговорювали різні теми з української етнографії»³⁹. Гадаємо, що І. Франко свідомо популяризував твір П. Чубинського як національний гімн, не випадково завершивши свою поему «Великі роковини» словами:

...Чей нові мечі засяють
У правицях, у твердих.
Довго нас наруга жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: «Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмер!»⁴⁰.

Мандруючи селом Підгородці у 1884 р., студенти відвідали місцеву муровану церкву, яка вразила їх своїми настінними розписами, а також фабрику гнутих крісел, фондовану місцевим дідичем паном Бродером. Далі студенти вирушили до Корчина⁴¹.

³⁶ Акорди. Антологія української лірики від смерти Шевченка / Уложив Іван Франко. З ілюстраціями Юліяна Панькевича. – Львів, 1903. – С. 98-100.

³⁷ Остапенко О. Наукова спадщина Павла Чубинського: вивчення і збереження // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 101.

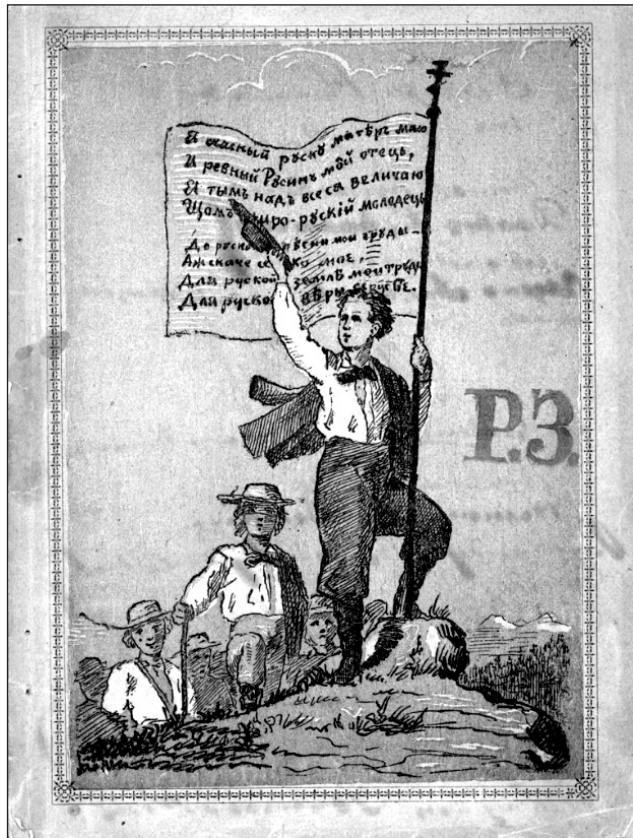
³⁸ Стрельський Г. Постать і діяльність Павла Чубинського очима його сучасників // Історія в школі. Науково-методичний журнал. – № 1-2. – К., 2014. – С. 2, 6.

³⁹ Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 41. – К., 1982. – С.73

⁴⁰ Франко І. Великі роковини // Зібання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – Т. 52. – К., 2008. – С. 171-178. Уперше надруковано майже одночасно у кількох газетах: Діло. – 1898. – № 234. – 20.X (1.XI.). – С. 1; Руслан. – 1898. – № 237. – 22.X (3.XI). – С. 1-3; Буковина. – 1898. – № 126, а також у журналі: Літературно-науковий вісник, 1898. – Т. 4. – Кн. 2. – С. 129-136.

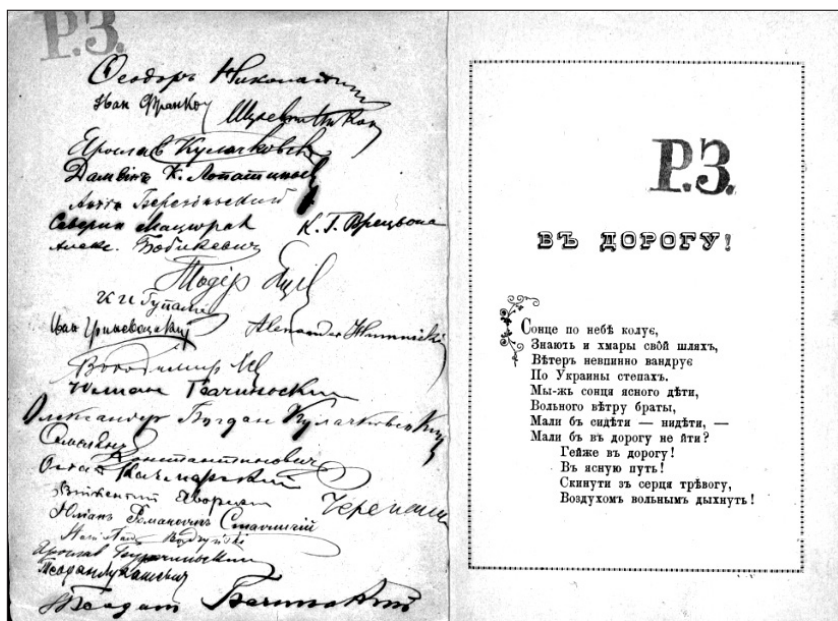
⁴¹ Франко І. Вандрівка рускої молодїжи. (III-тя кореспонденція «Дїла»)... – С. 2.

Результатом постійних мандрівок Івана Франка у Карпати, зокрема й до Урича, були не тільки численні публікації фольклорних та етнографічних матеріалів – колядок, приповідок, гуцульських заклинань, оповідань про опришків, легенд, казок і т. д., а й численні дослідження цих матеріалів, зокрема українських народних пісень, теоретичні праці з етнології та етнографії. Своєю чергою, знання історії й побуту населення Карпат і Підкарпаття надихали Франка на створення багатьох поезій, повістей, оповідань, серед яких: «Петрії і Довбушуки», «Захар Беркут», «Перехресні стежки», твори бориславського циклу. У багатьох з них настільки яскраво й конкретно описуються пейзажі карпатських та підкарпатських місцевостей, що їх легко ідентифікують нинішні дослідники й мандрівники⁴².

Іл. 1. Обкладинка рідкісного видання поетичної хроніки Івана Франка «В дорогу!» з маловідомим віршованим закликм «щасливого русина-мандрівника авторства І. Франка» на прапорі мандруючих студентів. Львів, 1884 р.
(з відкритих цифрових джерел «Дому Франка»)

⁴² Подорожі в Українські Карпати. Збірник... – С. 15-16.

Лл. 2. Зворот титульної сторінки і перша сторінка видання поетичної хроніки Івана Франка «В дорогу!». Львів, 1884 р. (з відкритих цифрових джерел «Дому Франка»)

Іл. 3. Іван Франко. Портретне фото 1890 р.,
виготовлене у фотоательє
«В. Едер і Й. Шулістанський»
(з відкритих цифрових джерел
«Дому Франка»)

Bohdan LAZORAK
(Drohobych)

UKRAINE HAS NOT YET PERISHED! OR HOW IVAN FRANKO TURNED CHUBYNSKYI'S TEXT INTO THE NATIONAL ANTHEM OF THE UKRAINIAN PEOPLE 140 YEARS AGO!

The article provides a brief historiographic review of previous studies devoted to Ivan Franko's travels, in particular to the Tustan rock fortress in the village of Urych. The author also updated the meaning of his most famous journey of Galician Ukrainian youth in 1884, during which Ivan Franko initiated the performance of the lyrics of Pavlo Chubynskyi's song «Ukraine has not Perished» at almost every station along the way. According to the author of the article, such places as Drohobych, Boryslav, Skhidnytsya, Urych and Pidhorodtsi should be identified at the state level as the places where Ivan Franko and his comrades sang this song, turning it into a national anthem. Finally, in his conclusions, the author writes that it were Ivan Franko and Lesya Ukrainka who first identified «Ukraine has not Perished» as the national anthem of the Ukrainian people.

Keywords: Ivan Franko, wander, national anthem, Pavlo Chubynskyi.